

بررسی و نقد ترجمه‌های روسی واژه اهل البیت در آیه تطهیر^۱

مهنوش اسکندری^۲

چکیده

آیه شریفه تطهیر به بخش پایانی آیه سی و سوم سوره احزاب اطلاق می‌شود. آنچه مسلمانان از واژه «اهل البیت» در این آیه شریفه ادراک می‌کنند، خاندان پیامبر گرامی اسلام است ولیکن نظر مفسران شیعی با نظر تعدادی از مفسران اهل سنت در مصداق «اهل البیت» متفاوت است و این گروه از مفسران اهل سنت مصداق «اهل البیت» را همسران پیامبر می‌دانند. البته گروهی از این مفسران نیز همسران پیامبر و اصحاب کساء (علیهم السلام) را مصادیق «اهل البیت» برمی‌شمارند. در مقاله حاضر به بررسی توصیفی ده ترجمه روسی این آیه و به‌طور اخص به بررسی ترجمه واژه «اهل البیت» در آن‌ها پرداخته‌ایم. تمامی مترجمان روس به غیر از پروخووا (۱۹۸۹) واژه «اهل البیت» را به گونه‌ای ترجمه یا تفسیر کرده‌اند که «همسران پیامبر» (صلی ا... علیه و آله) نیز در زمره اهل البیت قرار می‌گیرند. در پاورقی و توضیح ترجمه پروخووا به مصداق اصلی «اهل البیت» یعنی پنج تن آل عبا اشاره شده است. مرتبط دانستن بخش ابتدایی آیه ۳۳ به آیه شریفه تطهیر و استفاده مترجمان از تفاسیری که تفسیر نادرستی از واژه «اهل البیت» ارائه داده‌اند، دلایل ترجمه نادرست این واژه در ترجمه‌های بررسی شده می‌باشد.

واژه‌های راهنما: آیه تطهیر، اهل البیت، ترجمه، زبان روسی، قرآن

۱. این مقاله در تاریخ ۱۴۰۱/۰۱/۰۱ دریافت شد و در تاریخ ۱۴۰۱/۰۳/۰۱ به تصویب رسید.

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات روسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ پست الکترونیک: m_eskandary@atu.ac.ir

مقدمه

آیه شریفه تطهیر که قسمت پایانی آیه ۳۳ سوره احزاب است و در خانه ام سلمه بر پیامبر عظیم الشان اسلام (صلی ا. علیه و آله) نازل شده است. این آیه شریفه در میان آیات ۲۸ تا ۳۴ سوره احزاب قرار گرفته است. خداوند متعال در آیات یاد شده همسران پیامبر اکرم (صلی ا... علیه و آله) را مخاطب قرار داده و دستوراتی را برای آنان صادر کرده است. تعدادی از مفسران اهل سنت مصداق کلمه «اهل البیت» را در آیه شریفه تطهیر «همسران پیامبر» (صلی ا... علیه و آله) دانسته‌اند.

از آن جایی که قرآن مجید به عنوان مهم‌ترین منبع استنباط اصول اسلامی شناخته می‌شود، ترجمه صحیح آن به زبان‌های دیگر بسیار حائز اهمیت است. یکی از موارد مهمی که در تفسیر آن اختلاف وجود دارد مسئله مصداق واژه «اهل البیت» می‌باشد. در مقاله حاضر به بررسی ده ترجمه روسی قرآن کریم پرداخته و بهترین معادل برای این واژه در این ده ترجمه را معرفی خواهیم کرد. نویسنده مقاله در پی این است که با بررسی ترجمه‌های روسی قرآن و نگاهی تحلیلی به زمینه‌ها و منابع مورد استفاده مترجمان روس به این سوالات پاسخ دهد: آیا در ترجمه‌های شاخص روسی قرآن کریم معادل درستی برای این واژه بیان شده است؟ بر اساس مبانی ترجمه معنایی و ارتباطی، ترجمه‌های مورد بحث به هدف بنیادین ترجمه یعنی رسیدن به تعادل ترجمه‌ای، نائل شده‌اند؟ بهترین معادل برای واژه اهل البیت در زبان روسی کدام است؟

پیشینه پژوهش

بحث درباره آیه تطهیر پیشینه‌ای طولانی دارد و اندیشمندان شیعه و سنی کتب و مقالات متعددی در این باب به رشته تحریر در آورده‌اند. آنچه موضوع مورد بحث در این مقاله به شمار می‌آید، یعنی بررسی کلمه «اهل البیت» در این آیه شریفه نیز مورد توجه بسیاری از محققان ایرانی قرار گرفته است. جوان ملکوتی (۱۳۷۶) در مقاله «اهل بیت و آیه تطهیر در تفاسیر مهم اهل

۶۵ بررسی و نقد ترجمه‌های روسی واژه اهل البیت در آیه تطهیر

سنت» به تفاسیر مختلفی که از آیه تطهیر شده است می‌پردازد. رحیمی (۱۳۸۳) با مراجعه به منابع اهل سنت در پی یافتن مصادیق «اهل بیت» بوده است. بخشنده بالی (۱۳۹۷) با نگاهی انتقادی به مستندات روایی اهل سنت، ارجاع مصداق اهل بیت به همسران پیامبر اکرم را مورد بررسی قرار داده است.

احسانی و امیری (۱۳۹۲) و زینلی (۱۳۸۴) به مفهوم‌شناسی و مطالعه معنایی واژه اهل البیت پرداخته‌اند. امیری و احسانی (۱۳۹۴) و روحی برندق و غلامی (۱۳۹۶) در مقالات خود مصادر مهم اهل سنت و تشیع را واکاویده‌اند و درباره ارجاع مصادیق اهل البیت به خمسه طیبه (ع) به استدلال پرداخته‌اند.

تاکنون در هیچ مقاله به زبان فارسی و روسی به بررسی ترجمه‌های روسی آیه تطهیر و به‌طور اخص به بررسی ترجمه‌های روسی واژه «اهل البیت» پرداخته نشده است و نظر به نواقص ترجمه‌های ارائه شده از این واژه در زبان روسی، لزوم نگارش پژوهش‌های این‌چنینی درباره ترجمه‌های روسی قرآن کریم عمیقاً احساس می‌شود.

روش تحقیق

روش این پژوهش در گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و در تجزیه و تحلیل، شیوه تحلیل محتوای کیفی است. در این مقاله نخست به بررسی اهمیت آیه تطهیر و بررسی مصداق «اهل البیت» در تفاسیر شیعه و سنی و سپس به بررسی ترجمه‌های موجود روسی از این آیه شریفه و واکاوی نقایص و کاستی‌های احتمالی آن‌ها می‌پردازیم. و در نهایت نیز بهترین ترجمه معرفی خواهد شد و پاره‌ای از دلایل انحراف از ترجمه صحیح واژه مورد مطالعه بررسی می‌شوند.

پیکره پژوهش عبارتست از آیه تطهیر، یعنی:

﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً ﴾

خداوند فقط می‌خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد.

و ده ترجمه این آیه به زبان روسی که در متن اصلی مقاله به آن‌ها خواهیم پرداخت.

تبیین مفاهیم

پیش از پرداختن به بررسی ترجمه‌های روسی واژه «اهل البیت» به تبیین لغوی و اصطلاحی این واژه می‌پردازیم:

مصطفوی و ابن فارس معنای یکسانی برای ریشه «ا-ه-ل» بیان می‌کنند که عبارتست از انس همراه با تعلق خاطر و وابستگی به یکدیگر. آن‌ها انس میان همسر، فرزندان پسر و دختر، نوه‌ها، داماد را به‌عنوان زیرمجموعه این واژه برمی‌شمارند. (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ج. ۱، ص. ۱۶۸؛ ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ج. ۲، ص. ۱۵۱)

خلیل بن احمد اهل یک فرد را همسر وی و خاص‌ترین مردم نسبت به او می‌داند و اهل بیت را ساکنین خانه ذکر می‌کند. (احسانی، امیری، ۱۳۹۲ش، ص. ۶۴)

ابن منظور واژه «اهل البیت» را ساکنین خانه دانسته و او نیز اهل یک فرد را خاص‌ترین افراد نسبت به فرد می‌داند (ابن منظور، ۱۴۰۴ق، ج. ۱۱، ص. ۲۸).

با توجه به تعاریف و کاربرد واژه «اهل البیت» در قرآن، یعنی در آیه ۱۲ سوره مبارکه القصص، آیه ۷۳ سوره مبارکه هود و آیه ۳۳ سوره مبارکه احزاب، مفسران شیعه و اهل سنت معنی لغوی «اهل البیت» را به‌عنوان ساکنان خانه و مجموعه افرادی که در یک خانه با یکدیگر زندگی می‌کنند، می‌دانند. (ن.ک.: طوسی، بی. تا، ج. ۶، ص. ۳۴؛ ابن عاشور، بی. تا، ج. ۲۰، ص. ۲۵؛ طبرسی، ۱۳۵۰ش، ج. ۵: ۲۷۴؛ فخر رازی، ۱۴۲۰ق، ج. ۲۲، ص. ۴۹) اما بین مفسران شیعه و اهل سنت در مصداق‌یابی واژه «اهل البیت» در آیه ۳۳ سوره احزاب اختلاف وجود دارد. مفسران شیعه عقیده دارند که مصداق این واژه در آیه تطهیر فقط و فقط خمسه طیبه هستند (نک: طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج. ۱۶، ص. ۳۱۱؛ مفید، ۱۴۲۴ق، ج. ۱، ص. ۴۱۰؛ مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج.

بررسی و نقد ترجمه‌های روسی واژه اهل البیت در آیه تطهیر ۶۷

۳۵، ص. ۲۰۶؛ طبرسی، ۱۳۵۰ش، ج. ۸، ص. ۵۵۹؛ طوسی، بی.تا. ج. ۸، ص. ۳۳۹؛ ابوالفتح رازی، ۱۴۰۸ق، ج. ۱۵، ص. ۴۱۷؛ قمی، ۱۳۶۷ش، ج. ۲، ص. ۱۹۳؛ استرآبادی، ۱۴۰۹ق، ص. ۴۴۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ج. ۱۷، ص. ۲۹۴) البته تعداد زیادی از مفسران اهل سنت نیز این دیدگاه را مورد تأیید قرار می‌دهند. (نک: سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج. ۵، ص. ۱۹۸؛ طبری، ۱۴۱۲ق، ج. ۲۲، ص. ۶؛ آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج. ۱۱، ص. ۱۹۵؛ ابن عاشور، ۱۴۲۰ق، ج. ۲۱، ص. ۲۴۶؛ رازی، ۱۴۲۰ق، ج. ۲۵، ص. ۱۶۸؛ قرطبی، ۱۳۶۴ش، ج. ۱۴، ص. ۱۸۲)

دیگر مفسران اهل سنت مصادیق گوناگونی را برای این واژه ذکر می‌کنند. برای مثال عکرمه مصداق «اهل البیت» را تنها مختص به همسران پیامبر اکرم (ص) می‌داند (نک: طبری، ۱۴۱۲، ج. ۲۲؛ ۷؛ سیوطی، ۱۴۱۶، ج. ۵، ص. ۱۹۸) و یا زید بن ارقم که مصداق این واژه را تمام بنی هاشم دانسته است (نک: شوکانی، ۱۴۱۴، ج. ۴، ص. ۲۸۰؛ قرطبی، ۱۳۶۴ش، ج. ۱۴، ص. ۱۸۳) برخی نیز مصداق «اهل البیت» را همسران پیامبر و خمس طیبه معرفی می‌کنند (نک: اندلسی، ۱۴۲۰، ج. ۸؛ ۴۷۹؛ قرطبی، ۱۳۶۴ش، ج. ۱۴، ص. ۱۸۳).

یکی از دلایلی که اکثر مفسران شیعی در اختصاص واژه «اهل البیت» به خمس طیبه به آن استناد می‌کنند، عوض شدن صیغه ضمیر در آیه شریفه تطهیر نسبت به آیات قبل و ابتدای آیه ۳۳ سوره احزاب و همچنین آیه ۳۴ این سوره است. در آیات یاد شده به دلیل اینکه دستوراتی برای همسران پیامبر اکرم نازل شده بود، ضمائر در صیغه جمع مؤنث به کار رفته است ولیکن در آیه شریفه تطهیر سبک و سیاق آیه تغییر کرده و دو صیغه مذکر جمع، یعنی «کم» به کار رفته است. علاوه بر این بنا به پژوهش امیری و احسانی مصادیق راستین اهل البیت، یعنی خمس طیبه (علیهم السلام)، با توجه به «شان نزول آیه تطهیر، سیره پیامبر در معرفی مصادیق «اهل البیت» و استشهاد ائمه اطهار (علیهم السلام) به آیه تطهیر» به اثبات می‌رسند. (امیری، احسانی، ۱۳۹۴ش:

تجزیه و تحلیل داده‌ها

ترجمه ناظم زینالوف (۲۰۱۵)

این مترجم قرآن کریم را از زبان عربی به روسی ترجمه کرده است. از ویژگی‌های این ترجمه «توجه به ترجمه‌های فارسی، به‌خصوص چهار ترجمه مجتبیوی، فولادوند، آیتا. مکارم شیرازی و آیتا. مشکینی است.» (امامی دانالو، عبدالهی، ۱۳۹۸ش: ۶)

ترجمه او از این آیه شریفه:

Воистину, хочет Аллах отвести [всякую] скверну от вас, семьи дома [пророческого], и очистить вас [от грехов полным] очищением.

ترجمه المیر کولیف (۲۰۰۲)

این ترجمه نیز مستقیماً از زبان عربی صورت گرفته است و در سال ۲۰۰۲ در مسکو به چاپ رسید. کولیف در سال ۱۹۹۷ به ترجمه تفسیر عبد الرحمن ابن ناصر السعدی (۱۸۸۹-۱۹۵۷) همت گماشت و جرقه ترجمه قرآن نیز در ذهن او زده شد. شایان ذکر است که عبد الرحمن بن ناصر السعدی یکی از مفسران اهل سنت است که در تفسیر آیه شریفه تطهیر، این آیه را در پیوند با بخش اول آیه ۳۳ سوره احزاب تفسیر کرده است و برای واژه «اهل البيت» هیچ توضیحی نیاورده و مراد از این واژه را «همسران پیامبر» دانسته. (نک: تفسیر سعدی، ۱۴۲۰ق:

(۴۳۳)

ترجمه او از این آیه شریفه:

О обитатели дома, Аллах желает лишь избавить вас от скверны и очистить вас полностью.

ترجمه ابو عادل (۲۰۰۸)

این ترجمه نیز مستقیماً از زبان عربی است و در سال ۲۰۰۸ به چاپ رسید. در مقدمه آن اینچنین می‌خوانیم: «در این کتاب برای فهم بیشتر آیات، ترجمه و تفسیر مختصر قرآن، در کنار هم آورده شده‌اند. برای تفسیر و توضیح درست قرآن به زبان روسی از تفاسیر زیر بهره گرفته شده است: «تفسیر میسر» عبدا.. بن عبد المحسن ترکی و تفاسیر «بقاعی» و «جوزی» (Абы (Адель, 2015: 3).

عبدا.. بن عبد المحسن ترکی نویسنده «تفسیر میسر» از بزرگان اهل سنت، واژه «اهل البیت» را این‌گونه تفسیر می‌کنند: «أهل البیت النبى - و منهم زوجاته و ذریته علیه‌الصلوة والسلام.» (ترکی، ۱۳۸۷ ش.، ص. ۳۵۷) یعنی همسران پیامبر را نیز مصداق اهل البیت می‌دانند.

م‌الف تفسیر «شوکانی» سنی است. این مفسر در بحث مفصلی که ذیل واژه «اهل البیت» می‌آورد، در نهایت به این نتیجه می‌رسد که «این آیه شریفه هم در برگیرنده زوجات و هم در برگیرنده علی، فاطمه و حسنین علیهم السلام است.» (شوکانی، ۱۴۱۴ ق.، ج. ۴، صص. ۳۲۱-۳۲۳) صاحب تفسیر «زاد المسیر فی علم التفسیر»، مراد از واژه «اهل البیت» را همسران پیامبر (ص) می‌داند. (ابن جوزی، ۱۴۲۲ ق.، ج. ۳، ص. ۴۶۲).

واژه «اهل البیت» در تفاسیری که ابو عادل در ترجمه خویش از آنها بهره جسته به درستی تفسیر نشده است و بنابراین انتظار نمی‌رود که این مترجم در ترجمه این واژه به درستی عمل کرده باشد.

ترجمه او از این آیه شریفه:

Ведь Аллах лишь хочет отвести скверну [зло, страдания] от вас, о обитатели дома (Пророка) [его жены и потомки], и очистить вас полностью.

ترجمه نوری عثمانوف (۱۹۹۵)

این ترجمه تفسیری در سال ۱۹۹۵ در مسکو به چاپ رسید. «پروفسور نوری عثمانوف به زبان فارسی نیز تسلط داشتند و در ترجمه قرآن از تفاسیر فارسی نیز استفاده کردند» (quran.com.ua, дата обращения: 20.01.2021) ولیکن مشخص نیست که ایشان از کدام تفاسیر استفاده کرده‌اند.

ترجمه او از این آیه شریفه:

Аллах желает только охранить вас от скверны, о члены дома [Пророка], очистить вас всецело.

ترجمه والریا پروخووا (۱۹۸۹)

این ترجمه منظوم در سال ۱۹۹۱ در شهر مسکو به چاپ رسید. همسر پروخووا، مسلمان بود و پروخووا پس از ازدواج با او به دین اسلام گروید. به گفته پروخووا، او «ترجمه قرآن را در دمشق در خانواده پدرشوهش انجام داده است و نظارت دقیق بر کار او توسط مفتی اعظم سوریه انجام شده است. والریا پروخووا اظهار داشت در کار خود به شدت و بدون تردید از سنت‌های کلامی اسلامی پیروی کرده و فقط از تفسیرهایی استفاده می‌کرده که به زبان عربی هستند مانند، قرطبی، طبری، سید ابراهیم قطب و ابن کثیر» [Medina. Интернет-Академия, дата обращения: 22.01.2021

ترجمه او از این آیه شریفه:

Ведь Он лишь хочет снять с вас скверну,
(Очистить) дом его семьи [4] И всех вас полным очищением очистить.

ترجمه کراچکوفسکی (۱۹۶۳)

این ترجمه که مستقیماً از زبان عربی صورت گرفته است، در سال ۱۹۶۳ مسکو به چاپ رسید. به گفته شوموفسکی «در ترجمه کراچکوفسکی اشتباهات زیادی وجود دارد که نتیجه به

۷۱ بررسی و نقد ترجمه‌های روسی واژه اهل البیت در آیه تطهیر

اتمام نرسیدن و تکمیل نشدن ترجمه کراچکوفسکی است: آنچه به‌عنوان محصول نهایی ترجمه از کراچکوفسکی به چاپ رسیده است، دست‌نوشته‌های اوست که مورد بازبینی نهایی مترجم قرار نگرفته‌اند.» [Шумовский, 1995: 18] اینکه کراچکوفسکی برای فهم بهتر آیات قرآن از تفسیر یا تفاسیری بهره گرفته یا خیر مشخص نیست.

ترجمه او از این آیه شریفه:

Аллах хочет удалить скверну от вас, семьи его дома и очистить вас очищением.

ترجمه بتسی شیدفر (۲۰۰۳)

بتسی شیدفر (۱۹۲۸-۱۹۹۳) استاد برجسته زبان و ادبیات عرب پژوهشکده دولتی روابط بین‌المللی مسکو بود. مترجم از «تفسیر جلالین» کمک گرفته است. این ترجمه در سال ۲۰۰۳ در مسکو به چاپ رسید.

در تفسیر جلالین آیه شریفه تطهیر اینگونه تبیین شده است: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ الْإِثْمَ يَا أَهْلَ الْبَيْتِ أَيْ نَسَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ يُطَهِّرَكُم مِّنْهُ تَطْهِيراً» (محلّی، سیوطی، ۱۴۱۶ق: ۴۲۵) یعنی واژه «اهل البیت» در این تفسیر به‌صورت «ای اهل خانه، یعنی همسران پیامبر صلی الله علیه و آله» تفسیر شده است.

ترجمه او از این آیه شریفه:

Поистине желает Аллах удалить от вас греховное и нечистое, о семейство Посланца Аллаха, и очистить вас полным очищением.

ترجمه گوردی سابلوکوف (۱۸۷۸)

گوردی سیمیونویچ سابلوکوف (۱۸۰۳-۱۸۸۰) اولین مترجمی است که قرآن را از زبان عربی به زبان روسی ترجمه کرده است. «یکی از ویژگی‌های بارز این ترجمه وجود کلمات و عباراتی است که در دین مسیح کاربرد فراوان دارند و مختص کتاب مقدس انجیل هستند»

[Ханджани, 2015: 36–39]. اینکه این مترجم در هنگام ترجمه قرآن از تفسیر یا تفاسیری کمک

گرفته یا خیر در منبعی ذکر نشده است.

ترجمه او از این آیه شریفه:

Бог хочет только удалить мерзость от вас, - от семейства сего дома и очистить вас
полною чистотою.

ترجمه شوموفسکی (۱۹۹۵)

این ترجمه که اولین تلاش برای ترجمه علمی و منظوم قرآن به زبان روسی به شمار

می آید و مستقیماً از زبان عربی صورت گرفته، در سال ۱۹۹۵ در سنت پترزبورگ به چاپ رسید.

اینکه آیا شوموفسکی از تفسیری بهره گرفته یا خیر مشخص نیست.

ترجمه او از این آیه شریفه:

От вас и всей семьи пророка — его влекитесь восхвалить — Творец миров желает
скверну, вас очищая, удалить.

ترجمه شمیل ریفاتوویچ آلیائوتدینوف (۲۰۱۷)

این ترجمه یکی از جدیدترین ترجمه‌های تفسیری قرآن به زبان روسی به شمار می آید که

در سال ۲۰۱۰ در سن پترزبورگ به چاپ رسید. آلیائوتدینوف (۱۹۷۴) متکلم و خطیب جمعه

مسجد مموریالنایا در مسکو است و ترجمه او اولین ترجمه ایست که به دست یک عالم کلام-

شناس انجام شده است.

ترجمه او از این آیه شریفه:

Поистине, [устанавливая несколько ограничений] Аллах (Бог, Господь) желает
удалить от вас все скверное (мерзкое, грязное) [из разговоров, слухов, плохих
последствий; из грехов и проступков], о родственники Пророка (о жены его)! Он
[Творец, учитывая важность миссии заключительного посланника, обращаясь к
вам, наставляет], дабы полностью очистить вас [от всего непристойного]*.

بحث و نتیجه گیری

با بررسی ده ترجمه شاخص موجود از قرآن کریم که ذکر آنها در بالا رفت به این نتایج

می‌رسیم:

۱) تعدادی از مترجمان روس زبان قرآن کریم در ترجمه کتاب وحی از روش ترجمه معنایی (تحت اللفظی) و تعدادی از ترجمه ارتباطی (آزاد) استفاده کرده‌اند.

از آنجا که شیعیان ایرانی با فرهنگ اسلامی و شیعی خو گرفته‌اند و با کلمات و اصطلاحات و مفاهیمی همچون ولایت، امیر المومنین و اهل البیت و غیره و مصادیق آنها آشنایی دارند، مترجمان فارسی قرآن، معمولاً نیاز مبرمی به ترجمه ارتباطی احساس نکرده‌اند، بنابراین، مترجمانی همچون فولادوند، آیت... مشکینی، آیت... مکارم شیرازی و مجتبی‌ی توضیحی درباره این کلمات نداده‌اند و به ترجمه معنایی اکتفا کرده‌اند (برای مثال واژه اهل البیت در ترجمه آیت... مشکینی و مکارم شیرازی به صورت «اهل البیت» و در ترجمه فولادوند و مجتبی‌ی به صورت «خاندان پیامبر» آمده است) ولیکن اگر قرار باشد قرآن برای روس زبانانی که آشنایی چندانی با دین اسلام و مفاهیم یاد شده ندارند، ترجمه شود استفاده از ترجمه ارتباطی و افزودن توضیحاتی در پرانتز یا کروشه برای تفهیم دقیق‌تر کلام وحی ضروری به نظر می‌رسد. درست است که در ترجمه متون مقدس باید کمترین میزان حذف و اضافه اعمال شود ولیکن از نظر نویسنده مقاله حاضر، در ترجمه قرآن کریم به زبان روسی، ترجمه ارتباطی روش مناسب‌تری است چرا که خواننده روس می‌بایست به طریقی به معانی عمیق‌تر قرآن دست پیدا کند.

مترجمانی که از شیوه ترجمه معنایی قرآن کریم به زبان روسی استفاده کرده‌اند واژه «اهل البیت» را این‌گونه برگردانده‌اند:

۱) کولیف (۲۰۰۲) واژه «اهل البیت» را به «обитатели дома» برگردانده است. واژه «обитатель» به معنای «ساکن» و «مقیم» است و در ترجمه کولیف با کلمه «خانه» ترکیب شده که از این گروه‌واژه نیز همان معنای «ساکنین خانه» برداشت می‌شود که در این صورت همسران

پیامبر اکرم (ص) نیز در زمره اهل البیت قرار می‌گیرند، علی‌الخصوص که این آیه شریفه در خانه ام‌السلمه نازل شده است و ایشان نیز به‌عنوان ساکن و مقیم اصلی آن خانه به‌شمار می‌آیند.

۲) عثمانوف (۱۹۹۵) از ترکیب «члены дома [Пророка]» در معنای «اعضای خانه [پیامبر]» استفاده کرده است. از گروه‌واژه «اعضای خانه پیامبر (ص)» علاوه بر فرزندان و نزدیکان ایشان، همسران ایشان نیز فهم می‌شود.

۳) کراچکوفسکی (۱۹۶۳) از «семья его дома» در معنای «خانواده خانه او» استفاده کرده است. گرچه این مترجم مستقیماً نام حضرت محمد (ص) را در اینجا ذکر نکرده است ولیکن ضمیر ملکی «его» به ایشان برمی‌گردد. البته استفاده از کلمه «семья» در معنای «خانواده» باعث شده است که همسران پیامبر عظیم‌الشان اسلام (ص) نیز در شمار اهل البیت قرار گیرند، چرا که آنچه از کلمه «семья» در فرهنگ لغت‌های مختلف روسی فهمیده می‌شود عبارتست از «مجموعه افرادی که با ازدواج و یا پیوند خونی به یکدیگر مرتبط هستند». (Игнатъевич, 1985 и Конт-Спонвиль, 2012) و یا «گروهی از افراد که عبارتند از زن و شوهر و فرزندان و بستگان آنها که با یکدیگر زندگی می‌کنند [Ушаков, 1940 и Бабенко, 2008].

۴) سابلوکوف (۱۸۷۸) از «семейство сего дома» در معنای «خاندان این خانه» یا «خانواده این خانه» استفاده کرده است. یادآور می‌شویم که واژه «семейство» هم معنای واژه «семья» در معنای خانواده است. [Евгенъева, 1999] این مترجم در ترجمه خود برای مشخص کردن «خانه» ای که از آن یاد می‌کند از ضمیر اشاره «сей (сего)» در معنای «همین» یا «این» استفاده کرده است و با توجه به اینکه این آیه شریفه در خانه ام‌سلمه، همسر پیامبر گرامی اسلام، نازل شده است، اگر نگوییم ام‌سلمه ساکن اصلی این خانه است، دست کم باید گفت که ایشان یکی از اهالی این خانه است و این یعنی اینکه سابلوکوف نیز همسران پیامبر اکرم (ص) را نیز در زمره اهل البیت به‌شمار آورده است و با توجه به کاربرد ضمیر «сей (сего)» می‌تواند این برداشت را کرد که منظور از اهل البیت در این آیه، فقط ام‌سلمه و فرزندان پیغمبر است.

۵) شوموفسکی (۱۹۹۵) از گروه‌واژه «вы и все семьи пророка» در معنای «شما و تمام خانواده

پیامبر» (ص) استفاده کرده است. مرجع ضمیر «ВЫ» در معنای «شما» همسران پیامبر عظیم الشان اسلام (ص)، که در ابتدای آیه ۳۳ مورد خطاب قرار گرفته‌اند، هستند. این مترجم با استفاده از پیوند «И» در معنای «و» که در میان «همسران پیامبر (ВЫ)» و «все семьи пророка» به کار رفته است، بدون هیچ شکی، همسران پیامبر را نیز جزء اهل البیت به شمار آورده است.

۶) بتسی شیدفر (۲۰۰۳) واژه اهل البیت را در زبان روسی به صورت «семейство Посланца Аллаха» یعنی «خانواده فرستاده خداوند» برگردانده است که همانند ترجمه سابلوکوف از این واژه است و همسران پیامبر را در زمره اهل البیت قرار می‌دهد.

با توجه به آنچه در بالا گفته شد به نظر می‌رسد واژه «اهل البیت» در آیه شریفه تطهیر در ترجمه‌های معنایی قرآن کریم به درستی برگردانده نشده است. از نظر نگارنده، بهترین گزینه برای واژه «اهل البیت» به زبان روسی در شیوه ترجمه معنایی، کلمه «родственники» است. واژه «родственники» در فرهنگ اصطلاحات حقوقی به این صورت معنا شده است: «اشخاصی که از نظر خونی با یکدیگر رابطه دارند و از یکدیگر یا از یک جد مشترک هستند. خویشاوندی عنصر اصلی بیشتر روابط خانوادگی است. اقوام عبارتند از: جد، پدربزرگ (مادر بزرگ)، پدر (مادر)، پسر (دختر)، نوه، خواهر و برادر، عموها (عمه‌ها)، عمو زاده‌ها (عمه زاده‌ها)، برادرزاده‌ها (خواهرزاده‌ها) و ... طبقه بندی اقوام خصوصاً در قانون خانواده و ارث دارای ارزش حقوقی مهمی است.» [Кураков Л. П., Кураков В. Л., Кураков А. Л., 2004] اگر این واژه را به‌عنوان معادل واژه «اهل البیت» برگزینیم، همسران پیامبر اکرم (ص) را از اهل البیت پیامبر (ص) مجزا کرده و امام علی (ع) (پسر عموی پیامبر (ص))، حضرت زهرا (ع) (دختر ایشان)، امام حسن و امام حسین (علیهم‌السلام) (نوه‌های ایشان) را به‌عنوان اهل البیت می‌دانیم.

مترجمانی که از شیوه ترجمه ارتباطی در ترجمه قرآن کریم بهره گرفته‌اند، واژه «اهل البیت» را به این صورت برگردانده‌اند:

۱) زینالوف (۲۰۱۵) از «семьи дома [пророческого]» در معنای «اهالی خانه پیامبر یا خانواده

و خاندان پیامبر» استفاده کرده است. این مترجم نیز با استفاده از کلمه «СЕМЬЯ» همسران پیامبر اکرم (ص) را در زمره اهل البیت قرار داده است.

۲) ابو عادل (۲۰۰۸) از «Обитатели дома (Пророка)» سود جسته که در معنای «ساکنین خانه (پیامبر)» است و توضیحی نیز در گیومه قرار داده است: «Его жены и потомки» که در معنای «همسران پیامبر (ص) و نسل ایشان» است. به عبارت دیگر با توضیح داخل گیومه مقصود از «ساکنین خانه پیامبر» را روشن می‌سازد.

۳) آلیاوتدینوف (۲۰۱۷) از «родственники Пророка (жены его)» در معنای «خویشاوندان یا اعضای خانواده پیامبر (ص)» استفاده کرده و در پرانتز عبارت «Жены его»، یعنی «همسران او (پیامبر اکرم (ص))» را اضافه کرده است که اگر این توضیح را به ترجمه این واژه نمی‌افزود، ترجمه او نزدیک‌ترین گزینه به مصداق واژه «اهل البیت» به شمار می‌آمد.

۴) پروخووا (۱۹۸۹) واژه اهل البیت را به صورت «Дом его семьи» یعنی «خانه خانواده او» برگردانده است و در پاورقی اینگونه توضیح می‌دهد: «اگرچه در شش سطر اول این آیات، خطاب به همسران پیامبر است، ولیکن در این سطر خطاب به کل خانواده، از جمله مردان آن است، یعنی: داماد پیامبر—علی و نوه‌های پیامبر—حسن و حسین عزیز (که تغییر فرم‌های فعل و ضمائر از شکل مؤنث به مذکر گواه و مصدق این امر است)». گرچه ترجمه او از واژه «اهل البیت» در نگاه اول و بدون در نظر گرفتن توضیحی که در پاورقی آورده است از تمامی ترجمه‌ها ضعیف‌تر به شمار می‌آید، چرا که از ترکیب «خانه خانواده او» استفاده کرده است ولیکن با در نظر گرفتن توضیح این مترجم در پاورقی، این ترجمه بهترین برگردان این واژه در زبان روسی است.

با این توضیحات پر واضح است که به غیر از پروخووا (۱۹۸۹) تمامی مترجمانی که از روش ارتباطی برای ترجمه قرآن استفاده کرده‌اند نیز واژه «اهل البیت» را به درستی به زبان روسی برگردانده‌اند.

از نظر نگارنده این مقاله بهترین گزینه در ترجمه روسی واژه «اهل البیت» در روش ترجمه ارتباطی ذکر اسامی خمسه طیبه (علیهم السلام) در گیومه یا پرانتز، همانند آنچه خود این مترجمان

نیز برای افزوده‌های خود به ترجمه انجام داده‌اند، است. البته توضیح این واژه در پاورقی نیز ممکن است که پروخووا (۱۹۸۹) به درستی از عهده آن برآمده است.

منابع:

- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
- قرآن کریم، ترجمه سید جلال الدین مجتبوی.
- قرآن کریم، ترجمه علی مشکینی.
- قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند.
- ابن فارس، ابوالحسن احمد بن فارس بن زکریا (۱۴۰۴ق.). *معجم مقاییس اللغة*، تحقیق: عبد السلام محمد هارون، قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۴ق.). *لسان العرب*، بیروت: دار صادر، چاپ سوم.
- احسانی، کیوان و امیری، محمد (۱۳۹۲ش.). «واژه‌شناسی اهل و بررسی آن در آیه تطهیر با نظر به تفاسیر شیعه و اهل سنت». *پژوهش‌های ادبی-قرآنی*. سال اول. ش. ۴. صص. ۱۳۵-۱۵۷. ص. ۶۴.
- امامی دانالو، حسام، عبدالهی، موسی (۱۳۹۸ش.). «ارزیابی برگردان‌های آیه اقرا باسم ربک الذی خلق، (العلق / ۱) در پنج ترجمه از ترجمه‌های روسی». *دو فصلنامه مطالعات ترجمه قرآن و حدیث*، دوره ۶، شماره ۱۲، پاییز و زمستان، صص. ۱-۳۲، ص. ۶.
- امیری، محمد و احسانی، کیوان (۱۳۹۴ش.). «تحلیل مستندات اختصاص واژه «اهل البیت» به خمسه طیبه در آیه تطهیر». *مطالعات تفسیری*. ش. ۲۳. صص. ۶۱-۸۰.
- بخشنده بالی، عباس (۱۳۹۷ش.). «بررسی انتقادی دیدگاه اهل سنت پیرامون مستندات روایی شمول آیه تطهیر بر همسران پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم». *فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات کلامی*. ش. ۲۳. صص. ۸۹-۱۰۶.
- ترکی، عبدا. بن عبد المحسن (۱۳۸۷ش.). *تفسیر المیسر*، قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان.
- جوان ملکوتی، عبدا. (۱۳۷۶ش.). «آیه تطهیر در تفاسیر مهم اهل سنت». *مقالات و بررسی‌ها*. ش. ۶۲. صص. ۷-۲۱.
- رحیمی، غلامرضا (۱۳۹۱ش.). «مصادق اهل بیت در آیه تطهیر با رویکرد به منابع اهل سنت». *نشریه پژوهش‌های اعتقادی کلامی*. ش. ۷. صص. ۱۲۳-۱۴۶.
- روحی برندق، کاوس، غلامی، سید سجاد (۱۳۹۶ش.). «تحلیل و بررسی دلالت آیه تطهیر بر عصمت اهل بیت (ع) در نگاه مفسران شیعه و اهل سنت». *پژوهشنامه معارف قرآنی*. ش. ۳۰. صص. ۱۰۳-۱۰۳.

- زینلی، غلامحسین (۱۳۸۴ش.). «مفهوم‌شناسی و مصداق‌یابی اهل بیت (علیهم السلام)». *آموزه‌های فلسفه اسلامی*. ش. ۱۸. صص. ۳-۱۹.
- سعدی، عبدالرحمن (۱۴۲۰ق.). *تفسیر السعدی تیسر الک‌ریم الرحمن*، بیروت: دار الحیات، شوکانی، محمد بن علی (۱۴۱۴ق.). *فتح‌القدیر*، دمشق: دار ابن کثیر، چاپ اول.
- طبری، محمد بن جریر ابو جعفر، *جام‌عالیان عن تأویل آی القرآن*، بیروت: دارالعرفه.
- محلی، محمد بن احمد، سیوطی، عبدالرحمن ابن ابی بکر (۱۴۱۶ق.). *تفسیر الجلالین*، لبنان: مؤسسه النور للمطبوعات.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴ش.). *تفسیر نمونه*، تهران: دار الکتب‌الاسلامیة، چاپ اول.
- Абу Адель, (2015). *Коран: перевод смысла аятов и их краткое толкование*, Киев: Ассоциация мусульман Украины.
- Аляутдинов Шамиль (2020). *Священный коран, Смыслы*, СПб: Диля.
- Бабенко Л. Г. (2008). *Большой толковый словарь русских существительных: Идеографическое описание. Синонимы. Антонимы*, М.: АСТ-Пресс.
- Игнатъевич В. Д. (1985). *Демографический энциклопедический словарь*, -М.: Сов. энцикл.
- Евгеньева А.П. (1999). *Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. Исследований*, 4-е изд., стер. — М.: Рус. яз.
- Зейналов Назим (2015). *Священный коран: Перевод и комментарии*, СПб: Петербургское Востоковедение.
- Конт-Спонвиль Андре, Переводчик: Головина Е. В. (2012). *Философский словарь*, М.: Издательство Этерна.
- Крачковский Игнатий (1990). *Коран*, М.: Наука.
- Кулиев Эльмир (2016). *Коран*, М.: ЭКСМО.
- Кураков Л. П., Кураков В. Л., Кураков А. Л. (2004). *Экономика и право: словарь-справочник*. - М.: Вуз и школа.
- Османов Могаммад. Н. (1995). *Коран*, М.: Ладомир.
- Прохова Валерия (2014). *Коран*, М.: Рипол Классик.
- Саблуков Гордий Семёнович (2012). *Коран*, М.: Белый город.
- Ушаков Д. Н. (1935–1940). *Толковый словарь русского языка в 4-х т.*, -М.: Гос. ин-т "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов.
- Ханджани, Лейла (2015). «Перевод Корана на русский язык: история, современное состояние, перспективы развития» / Лейла Ханджани. — Текст: непосредственный // *Филология и лингвистика*. № 2 (2). С. 36–39.
- Шидфар Бетси (2012). *Коран*, М.: Изд. дом Марджани.
- Шумовский Теодор Адамович (1995). *Коран: Священная книга мусульман* / Пер. с араб. и предисл. — 1-е. - М.: Терра.
- <https://medinaschool.org/library/creed/koran/perevod-korana-porohovojcom.ua/meal/osmanov>

Review and Critique of Russian Translations of the Word Ahl al-Bayt (Relatives of the Prophet) in the Verse of Al-Tathir (Purification)¹

Mahnush Iskandary²

Abstract

The verse of purification refers to the final part of the thirty-third verse of Surah Al-Ahzab. What Muslims understand from the word "Ahl al-Bayt" in this noble verse is the family of the Holy Prophet of Islam, but the opinion of Shiite commentators is different from the opinion of a number of Sunni commentators in the case of "Ahl al-Bayt". In the present article, we have descriptively examined the ten Russian translations of this verse and, in particular, the translation of the word "Ahl al-Bayt" in them. All Russian translators except Prokhova (1989) have translated or interpreted the word "Ahl al-Bayt" in such a way that the "wives of the Prophet" (pbuh) are also among the Ahl al-Bayt. In the footnote and explanation of Prokhova's translation, the main example of "Ahl al-Bayt", namely the five members of Al-Abba, is mentioned. Relating the first part of verse 33 to the holy verse of purification and the translators' use of the interpretations that have given a wrong interpretation of the word "Ahl al-Bayt" are the reasons for the incorrect translation of this word in the studied translations.

Keywords: *Ahl al-Bayt* (relatives of the Prophet), the *Qur'an*, the Russian language, translation, verse of purification

1. This paper was received on 21.03.2022 and approved on 22.05.2022.

2. Associate Professor, Department of Russian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran Iran; email: m_iskandary@atu.ac.ir